महाराष्ट्र राज्याचे ग्रामीण रस्ते परिरक्षा
<u>धोरण निश्चित करण्याबाबत.</u>

महाराष्ट्र शासन
ग्राम विकास विभाग
शासन निर्णय क्रमांकः ग्रासयो-२०१९ / प्र.क्र. ७७ /बांधकाम-२
बांधकाम भवन, सातवा मजला,
२५, मर्झबान पथ, फोर्ट, मुंबई ४०० ००१.
दिनांक: २७ ऑगस्ट, २०१९

<u>वाचा :-</u>

1) **सचिव, ग्रामीण विकास मंत्रालय, भारत सरकार, नवी दिल्ली यांचे पत्र क्रमांकः DO#P-१७०२९/०१/२००६/ILO, दिनांक ०५ जानेवारी, २०१५.**
2) **राष्ट्रीय ग्रामीण अवसंरचना विकास संस्था, ग्रामीण विकास मंत्रालय, भारत सरकार, नवी दिल्ली यांचे पत्र क्रमांकः D.O. No.P-१७०२९/०१/२००६/WB/ILO/Pt, दिनांक ३१ मार्च,२०१६.**

<u>प्रस्तावना -</u>

ग्रामीण क्षेत्रात वाड्या वस्त्यापर्यंत पोहोचण्यासाठी ग्रामीण रस्ते ही मुलभूत गरज आहे. जर ग्रामीण रस्त्यांची नियमीत परिरक्षा करण्यात आली तरच, दर्जोन्नत केलेल्या रस्त्याचे फायदे कायम राहू शकतात. परिरक्षेमुळे रस्ते खराब होण्याचे प्रमाण कमी होते, त्यामुळे बांधकामातील आधीच्या गुंतवणुकी सुरक्षित ठेवल्या जातात, सुस्थितीत पृष्टभाग उपलब्ध करुन दिल्यामुळे रस्त्यावर वाहने चालवण्याचा खर्च कमी होतो, रस्त्यांच्या उपयोगकर्त्यांच्या सुरक्षितेत वाढ होते, अधिक विश्वसनीय परिवहन सेवेस हातभार लागतो आणि सुधारित पोहोच रस्त्याचे सामाजिक-आर्थिक फायदे कायम राहतात. परिरक्षेमुळे रस्ते त्यांच्या संपुर्ण निर्धारित कार्यकाळात सेवायोग्य राहण्यास हमी निर्माण होते. म्हणूनच संबंधीत शासकीय अभिकरणे आणि संघटना यांनी वेळेवर आणि क्रमबध्द रितीने ग्रामीण रस्त्यांची प्रभावी परिरक्षा करणे आवश्यक आहे. ग्रामीण भागातील रस्त्यांचे महत्व विचारात घेऊन रस्त्यांची बांधणी केल्यानंतर त्यांची नियमित देखभाल दुरुस्ती व्हावी व त्यायोगे राज्यातील रस्ते वाहतूकीसाठी सुरळीत राहावेत या उद्देशाने राज्यातील ग्रामीण रस्त्यांचे देखभाल दुरुस्तीचे धोरण आखण्यात आले आहे. ग्राम विकास विभागाने ग्रामीण रस्त्यांची परिरक्षा आणि दुरुस्ती यासाठी कार्यपध्दतीच्या

संचांची व्यवस्था करणे आणि त्या प्रस्थापित करणे या कामांसाठी मार्गदर्शक चौकट उपलब्ध करुन देणे हे या धोरणाचे प्रयोजन आहे. राज्यात ग्रामीण रस्त्यांची एकूण २,०३,९९४ कि.मी. लांबी अस्तित्वात आहे. या रस्त्यांची नियमित देखभाल दुरुस्ती व्हावी व त्यायोगे राज्यातील रस्ते वाहतूकीसाठी सुरळीत राहण्याकरीता ग्रामीण रस्त्यांचे परिरक्षा धोरण जाहीर करण्याची बाब शासनाच्या विचाराधीन होती.

शासन निर्णय -

प्रस्तावनेत नमूद केलेली कारणमीमांसा विचारात घेता, महाराष्ट्र राज्यातील ग्रामीण रस्त्यांचे परिरक्षा धोरण निश्चित करणे आवश्यक असल्याने, मा.मंत्रीमंडळाने दिनांक ३०जुलै,२०१९ रोजी ग्रामीण रस्त्यांच्या परिरक्षा धोरणास मान्यता दिली आहे. त्यानुषंगाने ग्रामीण रस्त्यांचे परिरक्षा धोरण परिशिष्ट अ (मराठी) आणि परिशिष्ट ब (इंग्रजी) सोबत जोडले असून, सदर धोरणास या शासन निर्णयान्वये मान्यता देण्यात येत आहे.

सदर शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आला असून त्याचा संकेताक २०१९०८२७१३१९४०७१२० असा आहे. हा आदेश डिजीटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करुन काढण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने.

Pravin Madhukar Kide

Digitally signed by Pravin Madhukar Kide
DN: c=IN, o=Government Of Maharashtra, ou=Rural Development Department, postalCode=400001, st=Maharashtra, 2.5.4.20=859f23258c70b8895e820d29cbb58add29fb9faa98eb94efdf34e1ee1a717e23, cn=Pravin Madhukar Kide
Date: 2019.08.27 17:34:41 +05'30'

(प्र. म. किडे)
सचिव, मुख्यमंत्री ग्राम सडक योजना
ग्राम विकास विभाग, महाराष्ट्र शासन

प्रत,

१. मा. राज्यपालांचे प्रधान सचिव

२. मा. मुख्यमंत्री यांचे प्रधान सचिव.
३. मा. विरोधी पक्ष नेता, महाराष्ट्र विधानपरिषद यांचे खाजगी सचिव, महाराष्ट्र विधानमंडळ सचिवालय विधान भवन मुंबई
४. मा. विरोधी पक्ष नेता, महाराष्ट्र विधानसभा यांचे खाजगी सचिव, महाराष्ट्र विधानमंडळ सचिवालय विधान भवन मुंबई.
५. मा. मंत्री (ग्राम विकास) यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय मुंबई.
६. मा. मंत्री (सर्व) व मा. राज्यमंत्री (सर्व) यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय मुंबई.
७. मा. राज्यमंत्री (ग्राम विकास) यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय मुंबई.
८. मा. मुख्य सचिव, महाराष्ट्र राज्य, मंत्रालय, मुंबई यांचे स्वीय सहाय्यक.
९. अपर मुख्य सचिव (वित्त विभाग), मंत्रालय मुंबई यांचे स्वीय सहाय्यक.
१०. अपर मुख्य सचिव, नियोजन विभाग, मंत्रालय, मुंबई यांचे स्वीय सहाय्यक.
११. प्रधान सचिव,ग्राम विकास व पंचायत राज विभाग यांचे स्वीय सहाय्यक.
१२. सचिव (मुख्यमंत्री ग्राम सडक योजना) यांचे स्वीय सहाय्यक.
१३. सर्व विभागीय आयुक्त,
१४. सर्व जिल्हाधिकारी,
१५. मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद सर्व,
१६. मुख्य अभियंता, प्रधानमंत्री ग्राम सडक योजना, मग्रारविसं, पुणे,.
१७. सर्व उप सचिव, ग्रामविकास विभाग, मंत्रालय, मुंबई,
१८. अति.मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद सर्व.
१९. राज्य गुणवत्ता समन्वयक, प्रधानमंत्री ग्राम सडक योजना, पुणे,
२०. अधीक्षक अभियंता, प्रधानमंत्री ग्राम सडक योजना, मग्रारविसं, विभाग (सर्व)
२१. मुख्य लेखा व वित्त अधिकारी, जिल्हा परिषद (सर्व),
२२. कार्यकारी अभियंता, बांधकाम विभाग, जिल्हा परिषद (सर्व)
२३. कार्यकारी अभियंता, प्रधानमंत्री ग्राम सडक योजना, मग्रारविसं, जिल्हा सर्व,
२४. निवड नस्ती, कार्यासन बांधकाम-१ ते ४, ग्राम विकास विभाग, मंत्रालय, मुंबई.

परिशिष्ट-अ

महाराष्ट्र शासन
ग्राम विकास विभाग
ग्रामीण रस्ते परिरक्षा धोरण

१.संक्षिप्त शिर्षक आणि प्रारंभ:

(१) सदर धोरणास "**महाराष्ट्र ग्रामीण रस्ते परिरक्षा धोरण**" असे संबोधले जावे.

(२) सदर धोरण अधिकृत शासन निर्णयात प्रसिध्द झाल्याच्या तारखे पासुन अंमलात येईल.

२.प्रयोजन: महाराष्ट्र शासनाने हे जाणले आहे की,ग्रामीण रस्ते राज्याच्या सामाजिक आणि आर्थिक विकासासाठी अतिशय महत्वाचे आहेत आणि ते केवळ सध्याचे रस्त्यांचे जाळे अद्यावत करण्यासाठी नव्हे तर योग्य परिरक्षेतुन रस्त्यांच्या मत्तेचे जतन होईल अशी व्यवस्था निर्माण करण्यासाठी देखील अत्यावश्यक आहेत. महाराष्ट्र शासनाच्या ग्राम विकास विभागाने ग्रामीण रस्त्यांची परिरक्षा आणि दुरुस्ती यासाठी कार्यपध्दतीच्या संचांची व्यवस्था करणे आणि त्या प्रस्थापित करणे याकामांसाठी मार्गदर्शक चौकट उपलब्ध करुन देणे हे या धोरणाचे प्रयोजन आहे.

३.प्रास्ताविक: ग्रामीण क्षेत्रात खेड्यांपर्यंत पोहोचण्यासाठी ग्रामीण रस्ते ही मुलभूत गरज आहे. वीज आणि दूरसंचार या पायाभूत सुविधासंमवेत रस्ते हे ग्रामीण भागाच्या विकासास सहाय्यभूत ठरतात आणि ते दारिद्रय निर्मूलनाचा प्रारंभ बिंदु आहेत. जर सर्वात खालच्या स्तरावर नियमित परिरक्षा करण्यात आली तरच सुधारीत रस्त्याचे फायदे कायम राहू शकतात. परिरक्षेमुळे रस्ते खराब होण्याचे प्रमाण कमी होते, त्यामुळे बांधकामातील आधीच्या गुंतवणुकी सुरक्षित ठेवल्या जातात, सपाट पृष्ठभाग उपलब्ध करुन दिल्यामुळे रस्त्यावर वाहने चालवण्याचा खर्च कमी होतो, रस्त्यांच्या उपयोगकर्त्यांच्या सुरक्षेत सुधारणा होते, अधिक विश्वसनीय परिवहन सेवेस हातभार लागतो आणि सुधारित पोहोच रस्त्याचे सामाजिक-आर्थिक फायदे कायम रहातात. परिरक्षेमुळे रस्ते त्यांच्या संपुर्ण निर्धारित कार्यकाळात सेवायोग्य रहाण्यास हमी निर्माण होते. म्हणूनच संबंधीत शासकीय अभिकरणे आणि संघटना यांनी वेळेवर आणि क्रमबध्द रितीने ग्रामीण रस्त्यांची प्रभावी परिरक्षा करणे आवश्यक आहे.

४.उद्दीष्टे: पुढील गोष्टी शक्य करणे ही या धोरणाची उद्दीष्टे आहेत.

(१) ग्रामीण रस्त्यांच्या उपयोगकर्त्यांसाठी सुरक्षित सोयीचे आणि कार्यक्षम पोहोच रस्ते पुरवण्यासाठी ग्रामीण रस्त्याची पुरेशी, वेळेवर आणि भक्कम परिरक्षा करणे.

(२) ग्रामीण रस्त्याच्या मत्तेचा पाया सुरक्षित ठेवणे.

(३) ग्रामीण रस्त्यांच्या जाळ्यातील परिरक्षेचा अनुशेष विशिष्ट कालावधीत दूर करण्यासाठी कृती योजना तयार करणे.

(४) ग्रामीण रस्त्यांच्या परिरक्षेसाठी गरजेनुसार व उपलब्धतेनुसार निधी पुरवणे.

(५) योग्य अग्रक्रमासहीत ग्रामीण रस्त्यांची परिरक्षा आणि दुरुस्ती यासाठी उपलब्ध निधींचा आणि स्त्रोतांचा विवेकशील आणि इष्टतम वापर करणे.

(६) रस्ते दुरुस्ती आणि परिरक्षा व्यवस्थापन यामधील नविन तंत्रज्ञान आणि साधनासहीत योग्य तंत्रज्ञान आणि अत्याधुनीक तसेच परिणामकारक दुरुस्ती पध्दती याचा वापर करुन प्रभावी परिरक्षा करणे.

(७) प्रभावी ग्रामीण रस्ते विकास आणि परिरक्षा या कार्यासाठी ग्रामीण रस्ते बांधणीत आणि परिरक्षेत सहभागी झालेल्या मनुष्यबळाची आणि अभिकरणाची क्षमता वाढ करणे आणि त्यांचा विकास करणे.

५. व्याख्या: या धोरणात, संदर्भासाठी अन्यथा आवश्यकता नसेल तर

(१) **वार्षिक ग्रामीण रस्ते परिरक्षा योजना** म्हणजे ग्रामीण रस्ते व प्रधानमंत्री ग्राम सडक योजना आणि मुख्यमंत्री ग्राम सडक योजना यांची अंमलबजावणी करणाऱ्या स्थानिक संस्था, म्हणजेच जिल्हा परिषद आणि महाराष्ट्र ग्रामीण रस्ते विकास संस्था यांच्यामार्फत ग्रामीण विकास विभागाने परिरक्षा केलेल्या महाराष्ट्रातील ग्रामीण रस्ते परिरक्षेसाठी मंजुर केलेली वार्षिक ग्रामीण रस्ते परिरक्षा योजना.

(२) **मग्रारविसं** म्हणजे महाराष्ट्र ग्रामीण रस्ते विकास संस्था.

(३) **रस्त्यांचे जाळे** म्हणजे प्रत्येक पात्र वस्ती आणि कृषी, औद्योगीक किंवा खाणउत्पादन केंद्रे, बाजारपेठा, शैक्षणीक संस्था, पर्यटन स्थळे यासाठी असलेले महत्वाचे बारमाही पोहोच रस्ते हा संपुर्ण ग्रामीण रस्त्याच्या जाळ्यांचा भाग आहे.

(४) **दोष** म्हणजे रस्त्यांच्या पृष्टभागावरील कोणत्याही स्वरुपातील बिघाड, त्यामध्ये पावसामुळे व रहदारीमुळे निर्माण झालेले खड्डे, तडे, आकारातील बिघाड, विघटन यांचा समावेश आहे. अशा प्रकारचे बिघाड संरचनात्मक किंवा दृष्यमान असु शकतात.

(५) **निधी** म्हणजे राज्य ग्रामीण रस्ते परिरक्षेसाठी असलेला महाराष्ट्र राज्य रस्ते परिरक्षा निधी.

(६) **शासन** म्हणजे महाराष्ट्र शासन आणि त्याच्या निर्देशाखाली किंवा नियंत्रणाखाली असलेले त्याचे संबंधित विभाग, किंवा इतर कोणतेही प्राधिकारी, अभिकरणे आणि सहाय्यभूत संस्था.

(७) **कार्यान्वयन अभिकरण** म्हणजे ग्राम विकास विभाग आणि त्या अनुषंगाने जिल्हा परिषद आणि महाराष्ट्र ग्रामीण रस्ते विकास संस्था.

(८) **रस्त्यांशी संबंधीत परिरक्षा** म्हणजे दुरुस्त्या किंवा रस्ते तयार करणे आणि फरसबंदी रस्त्यातील बिघाड / दोष दुर करण्यासाठी सुधारणा उपाययोजना, त्यामध्ये कार्यालयीन अभिकरणाने विर्निदिष्ट केलेल्या मानकानुसार रस्ते सुस्थितीत ठेवण्यासाठी, राज्य आपत्ती प्रतिसाद निधीखाली हाती घेतलेल्या कामाचा अपवाद वगळता, नित्याच्या, नियतकालिक, विशेष दुरुस्त्या किंवा आकस्मिक परिरक्षा कामे यांचा समावेश आहे. विभागाला पुनर्बांधणी करणे शक्य होईपर्यंत रस्ते वाहतुकीयोग्य करणे हे उद्दीष्ट आहे.

(९) **फरसबंदी रस्ता स्थिती निर्देशांक** म्हणजे फरसबंदी रस्त्याची स्थिती दर्शवणारा संख्यात्मक निर्देशांक. ही सांख्यिकी उपाययोजना असून त्यासाठी पाहणी किंवा यांत्रिकी सर्वेक्षणाची आवश्यकता आहे.

(१०) **ग्राविवि**- म्हणजे महाराष्ट्र शासनाचा ग्राम विकास विभाग.

(११) **ग्रामीण रस्ते**- यामध्ये इतर जिल्हा रस्ते आणि ग्रामीण रस्ते यांचा समावेश आहे.

(१२) **आर.आर.एम.एम.एस.**- म्हणजे ग्रामीण रस्ते परिरक्षा व्यवस्थापन प्रणाली.

६.प्राधान्य सार्वजनिक सेवा: महाराष्ट्र शासनाने निधीच्या मर्यादेच्या चौकटीत ग्रामीण रस्ते परिरक्षा ही प्राधान्य सार्वजनिक सेवा म्हणून घोषित केली आहे.

७.कार्यान्वयन अभिकरण :राज्यातील ग्रामीण रस्ते हाताळणाऱ्या बहुविध संघटना आहेत. प्रधानमंत्री ग्राम सडक योजनेची अंमलबजावणी सुरु झाल्यानंतर राज्य शासनाने राज्य पातळीवर राष्ट्रीय ग्रामीण पायाभूत विकास संस्था या केंद्रीय अभिकरणाच्या धर्तीवर राज्य पातळीवर महाराष्ट्र ग्रामीण रस्ते विकास संस्था प्रस्थापित केली. केंद्र शासनाचे सदर अभिकरण म्हणजे ग्रामीण रस्त्यांसाठी नियोजन, अभियांत्रिकी मानके, कंत्राट प्रापण कार्यपध्दती आणि कामे कार्यान्वीत करणे यासाठी समान मार्गदर्शन तत्वे प्रवर्तित करण्याच्या उद्देशाने केंद्र शासनाच्या पातळीवर प्रस्थापित करण्यात आलेले आदर्श प्रतिमान आणि वैचारीक केंद्र आहे. महाराष्ट्र ग्रामीण रस्ते विकास संस्था ही राज्याच्या ग्रामीण रस्त्यांसाठी शिखर संस्था राहील. जिल्हा परिषद आणि मग्रारविसं ही शासनाचे परिरक्षा धोरण कार्यान्वीत करणारी मुख्य अभिकरणे आहेत.

८.ग्रामीण रस्त्यांचे मत्ता मुल्य: ग्रामीण रस्ते म्हणजे मत्तेचा प्रचंड मोठा पाया आहे. परिरक्षा निधीतील कोणतीही आणि सर्वात खालच्या स्तरावरील अंमलबजावणी यामधील कोणतीही कमतरता यामुळे या मत्तेच्या पायाची क्षती होईल. ग्राम विकास विभागाच्या अधिकारतेखाली असलेल्या ग्रामीण रस्त्यांच्या जाळ्याच्या पुनःस्थापनेचे अंदाजित मूल्य परिगणित करण्यात आले असुन ते तक्ता क्रमांक १ मध्ये देण्यात आले आहे.

तक्ता क्रमांक १

महाराष्ट्रातील ग्रामीण रस्ता मत्तेचे पुनःस्थापन मूल्य

(१ एप्रिल २०१६ रोजी करण्यात आलेले स्थूल मूल्य निर्धारण*)

अ.क्र.	स्थूल प्रवर्ग	पृष्ठभाग	किलोमीटर मध्ये लांबी	एकक खर्च लाख रुपये/किमी	रक्कम (कोटी रुपये)
१	इतर जिल्हा मार्ग (इजिमा)	१) डांबरी(बिट्युमन) पृष्ठभाग	३८२७२	५०.००	१९१३६.००
		२) खडीकरण पृष्ठभाग	१०७१४	१५.००	१६०७.००
		३) मातीचा पृष्ठभाग	९१०२	२.००	१८२.००
२	ग्रामीण मार्ग (ग्रामा)	१)डांबरी(बिट्युमन) पृष्ठभाग	५४०१७	४०.००	२१६०७.००
		२) खडीकरण पृष्ठभाग	४७९१७	१०.००	४९९२.००
		३) मातीचा पृष्ठभाग	४३९४६	२.००	८७९.००
	एकुण		**२०३९९४**		**४८४०३.००**

टिप्पणी:- एकक खर्च म्हणजे सध्याच्या स्थितीनुसार रस्ता बांधणीचा चालू अंदाजीत खर्च.

९.रस्त्यांचे वर्गीकरण:- सर्व ग्रामीण रस्ते म्हणजेच इतर जिल्हा मार्ग आणि ग्रामीण मार्ग यांचे डांबरी (पक्के) रस्ते, खडीकरणाचे रस्ते व मातीचे रस्ते असे वर्गीकरण करण्यात आलेले आहे. महाराष्ट्र राज्याच्या २००१-२१ च्या रस्ते विकास योजनेनुसार दि. १/४/२०१६ रोजी ग्रामीण रस्त्यांचे एकूण जाळे तक्ता क्रमांक २ मध्ये दर्शवण्यात आले आहे.

तक्ता क्रमांक २:ग्रामीण रस्त्यांच्या जाळ्यांचे वर्गीकरण आणि पृष्ठभागाचा तपशील.

ग्रामीण रस्त्यांचे जाळे (२००१-२१ च्या रस्ते विकास योजनेनुसार)

ग्रामीण रस्त्यांचे वर्गीकरण	३१.०३.२०१५ पर्यंत साध्य केलेली पृष्ठभाग-निहाय रस्त्यांची लांबी (किमी)				अस्तित्वात नसलेली लांबी	एकुण
	डांबरी (बिट्युमेन)	खडीकरण	मातीचे	एकुण लांबी		
इतर जिल्हा मार्ग	३८२७२	१०७४१	९१०२	५८११५	५६४४	६३७५९
ग्रामीण मार्ग	५४०१७	४७९१७	४३९४६	१४५८७९	२७२५२	१७३१३१
एकूण	**९२२८९**	**५८६५८**	**५३०४८**	**२०३९९४**	**३२८९६**	**२३६८९०**

१०.परिरक्षा कामांचे वर्गीकरण: परिरक्षा कामाचे चार गटात वर्गीकरण करता येऊ शकते.

१)**नित्याची परिरक्षा**:- जंगलतोड, बाजूपट्टया आणि उतारावरील धूप नियंत्रण, खड्डे बुजवणे, तडे दुरुस्त करणे. काट नि:सारण कामांची स्वच्छता व दुरुस्तीची कामे, रस्ते फर्निचर दुरुस्ती, बाकदार रस्त्यांना पुन्हा योग्य आकार देणे, पावसामुळे खराब झालेल्या रस्त्यांची दुरुस्ती या सारखी कामे संपुर्ण वर्षात चालु ठेवणे आवश्यक असते.

तक्ता ३ : नित्याच्या परिरक्षा कामांची सर्वसाधारणपणे नियतकालिकता

अ.क्र.	बाबीचे / कामाचे नाव	एका वर्षातील कामाची सर्वसाधारणपणे वारंवारता
१	रस्त्यांच्या कडेला असलेल्या गटारांची स्वच्छता	दोनदा
२	खड्डे बुजवणे	जशी आणि जेव्हा गरज असेल त्या प्रमाणे
३	डांबरी पृष्ठभागांच्या कडा भरणे	जशी आणि जेव्हा गरज असेल त्या प्रमाणे
४	जमिनीच्या सपाट पट्ट्याचे संरक्षण	एकदा
५	संरक्षक दगडांचे सफेदीकरण	दोनदा
६	जागेवरुन हललेले/ खाली पडलेले इशारा फलक/गावाच्या नावाचे फलक/वेग मर्यादा फलक पुन्हा व्यवस्थीत बसवणे इत्यादी	एकदा
७	जागेवरुन हललेले संरक्षक दगड पुन्हा व्यवस्थीत बसवणे	एकदा

८	झाडाच्या खोडांचे सफेदीकरण करणे आणि गेरुने रंग देणे	एकदा
९	वाहतुकीस अडथळा आणणाऱ्या झाडाच्या फांद्या कापणे इत्यादी	एकदा
१०	खडीकरणाचा पृष्ठभाग संरक्षक भिंतीचा सर्वात वरचा स्तर बांधण्याची क्रिया, त्यामध्ये निव्वळ अलग धातु बाजुला करण्याचा समावेश आहे	वारंवार, जशी आणि जेव्हा गरज भासेल तेव्हा
११	पाणलोट क्षेत्रातील पाण्याच्या निस्सार प्रणालीची परिरक्षा	एकदा
१२	काट/जल नि:सारण कामे पूर्ण करणे	दोनदा
१३	उतारांच्या कडेला असलेल्या अरुंद वाटेवर वाढलेली मोसमी जंगली झाडे-झुडपे काढून टाकणे	एकदा
१४	काट /जल नि:सारण कामाच्या बाजुच्या संरक्षक कठड्यांचे सफेदीकरण	एकदा
१५	उतारांच्या कडेला असलेल्या अरुंद वाटेवर मातीचा बंधारा बांधणे, नि:सारण प्रणालीतील गाळ काढुन टाकणे	आवश्यकता असेल त्या प्रमाणे

२) **नियतकालिक दुरुस्ती / परिरक्षा**: डांबरी रस्त्याचे नुतनीकरण, काट/जल नि:सारण कामांची मोठी दुरुस्ती या सारखी व्यापक परिरक्षेची कामे ठरावीक वर्षांचा कालावधी लोटल्यानंतर करणे आवश्यक आहे.

तक्ता ४ :डांबरी (बिट्युमेन) रस्त्यांच्या नियतकालिक परिरक्षेची सर्वसाधारण वारंवारता

एसपी - २० तक्ता ११.३ पान ३२५ नुसार

दर दिवसातील वाणिज्यीक वाहनांची - वाहतुक	नूतनीकरणाचा प्रकार आणि नियतकालिकता		
	कमी पर्जन्यमान (१५०० मीमी / वर्ष)	मध्यम पर्जन्यमान (१५००-३००० मीमी / वर्ष)	उच्च पर्जन्यमान (>३००० मीमी /वर्ष)
<१५०	पृष्ठभागाचे संस्करण: ६ वर्ष	पृष्टभागाचे संस्करण: ६ वर्ष	पृष्टभागाचे संस्करण: ५ वर्ष
१५० - ४५०	ओजीसीएलएससी*: ६ वर्ष	ओजीसीएलएससी: ५ वर्ष	ओजीसीएलएससी: ४ वर्ष
> ४५०	ओजीसीएलएससी: ५ वर्ष	ओजीसीएलएससी: ४ वर्ष	ओजीसीएलएससी: ३ वर्ष

*ओजीसीएलएससी: ओपन ग्रेड कार्पेट लिक्वीड सील कोट

३) **विशेष दुरुस्ती / दर्जावाढ**: दोष आणि संरचनात्मक उणीवा दुर करण्यासाठी पुनर्निर्माण किंवा दर्जावाढ या माध्यमातुन फरसबंदी रस्ते पूर्ववत करणे किंवा त्यांची दर्जावाढ यासाठी करण्यात येणारी मुख्य कामे.

४) **आकस्मिक दुरुस्त्या / परिरक्षा**: यामध्ये रस्त्यांचे किंवा काट /जल नि:सारणासाठी उभारलेली कामे कोसळणे किंवा त्यांचे तीव्र नुकसान, पुर, भुकंप, दरड कोसळल्यानंतर दगड-मातीचे ढिगारे बाजूला करणे या सारख्या आकस्मिक बाबी अभिप्रेत आहेत.

११.वार्षिक ग्रामीण रस्ते परिरक्षा योजना:

सर्व समावेशक रस्त्यांची एकत्रित माहिती संग्रहित करुन रस्ता परिरक्षेची कामे नियोजनबध्द व कार्यक्षमतेने करण्याची वाढती गरज आहे. रस्त्याच्या माहितीमध्ये रस्ते, पुल, नाली, रस्त्यावरील खुणा, रस्त्याची इतर माहिती, रस्त्याचा काटछेद सुची आणि रस्ता फरसबंदी स्थिती निर्देशांक इ.बाबींचा समावेश असेल. ग्रामविकास विभाग दर दोन वर्षाच्या नियमित कालावधीनंतर सर्व ग्रामीण रस्त्यांचा प्रमाणभूत स्वरुपामधील रस्ता सूची व रस्ता स्थिती वर आधारित फरसबंदी स्थिती निर्देशांक तयार करील. रस्ता फरसबंदी स्थिती निर्देशांक व रस्त्याचा प्राधान्यक्रम निर्देशांक विचारात घेऊन वार्षिक परिरक्षा योजना तयार करण्यात येईल. ग्राम विकास विभाग सर्व कार्यक्रमाची अंमलबजावणीचे व्यवस्थापन व ग्रामीण रस्त्यांच्या परिरक्षा करिता उपलब्ध निधी विचारात घेऊन वार्षिक ग्रामीण रस्ते परिरक्षा योजना तयार करुन घेईल. ग्रामीण रस्त्यांच्या जाळयांतील विविध वर्गवारीनुसार ग्राम विकास विभागाच्या अखत्यारितील रस्त्याची धावपट्टी व धावपट्टी बाहेरील स्थिती, पुल, मोरी, रस्ते सूचना फलक व इतर बाबी विचारात घेऊन नियोजनाद्वारे रस्त्यावरील परिरक्षेची निश्चिती करेल. महाराष्ट्र ग्रामीण रस्ते विकास संस्था वार्षिक ग्रामीण रस्ते परिरक्षा योजना प्रत्येक वर्षाच्या एप्रिल अखेर तयार करेल. प्रधानमंत्री ग्राम सडक योजनेच्या ग्रामीण रस्त्यांच्या जाळयांव्यतिरिक्त ग्रामीण मार्ग व इतर ग्रामीण मार्गाची परिरक्षा जिल्हा परिषदांमार्फत करण्यात येते. प्रधानमंत्री व मुख्यमंत्री ग्राम सडक योजनेमधून पूर्ण झालेल्या रस्त्याची परिरक्षा महाराष्ट्र ग्रामीण रस्ते विकास संस्थेमार्फत स्वतंत्रपणे करण्यात येते.

ग्रामीण रस्त्यांचे कार्यक्षमतेने नियोजन, व्यवस्थापन व अंमलबजावणीची जबाबदारी खालीलप्रमाणे असेल :

१) ग्राम विकास विभाग रस्त्याच्या धावपट्टी व धावपट्टी बाहेरील भौतिक स्थितीचे मूल्यांकन रस्ते सर्वेक्षणाच्या माध्यमातून करुन घेईल.
२) प्रत्येक कार्यक्रम अंमलबजावणी शाखा / कार्यकारी अभियंता, जिल्हा परिषद बांधकाम विभाग यांना ठराविक कालावधीनंतर त्यांच्या अधिकारितेखाली असलेल्या रस्त्यांचे मूल्यमापन सादर करण्याचे निर्देश देण्यात आले आहेत.
३) वस्तुसूची आणि स्थिती सर्वेक्षण यासाठी राष्ट्रीय ग्रामीण रस्ते विकास संस्थेचे प्रमाणभूत स्वरुप स्विकारले जाईल.

४) ग्राम विकास विभाग, महाराष्ट्र ग्रामीण रस्ते विकास संस्था आणि जिल्हा परिषद यांच्या मदतीने क्षेत्रीय अधिकाऱ्यांनी पुरविलेल्या माहितीचे संकलन करेल.

५) दर दोन वर्षांनी रस्त्यांच्या प्रत्येक पट्टयाचे एक स्थिती सर्वेक्षण (दृश्यमान निरीक्षणाच्या सहाय्याने) / बम्प इंडिकेटरने करण्यात यावे. गोळा केलेली माहिती किलोमीटर - निहाय पध्दतशीरपणे नोंदवणे आवश्यक आहे.

६) भारतीय रस्ते महासभेच्या दस्तऐवजातील कार्यपध्दतीनुसार प्रत्येक रस्त्यावरील वाहतुकीची माहिती गोळा करण्यात यावी. वाहतुकीच्या माहितीत स्वयंचलित वाहने, स्वयंचलित नसलेली वाहने, वाणिज्यिक वाहने इ. वर्गीकरण दर्शविणे आवश्यक आहे. सदर वाहतुकीच्या प्रमाणाच्या माहितीचा परिरक्षा कामाचा प्राधान्यक्रम निश्चित करताना वापर करण्यात यावा.

७) सध्या अस्तित्वात असलेला अनुशेष दूर करण्यासाठी कृती योजना तयार करणे आवश्यक आहे, ज्यायोगे कालबध्द रितीने ग्रामीण रस्त्यांचे जाळे सुस्थितीत आणले जाईल.

ग्रामीण रस्त्यांचे परिरक्षेबाबत प्राधान्यक्रम ठरविणे.

दरवर्षी सर्व रस्त्यांची नित्याची परिरक्षा आवश्यक आहे.

नियतकालिक दुरुस्ती / विशेष दुरुस्ती/ रस्त्यांची दर्जावाढ यासाठी राज्याच्या प्राथम्य क्रमानुसार व त्या त्या वेळेच्या उपलब्ध साधनसंपत्तीच्या मर्यादेचा विचार करणे आवश्यक असल्याने निधीच्या उपलब्धतेनुसार प्राधान्यक्रम निश्चित केला जाईल आणि रस्त्यांची निवड केली जाईल. महाराष्ट्र राज्यातील सर्व जिल्हयांनी रस्ते फरसबंदी स्थिती निर्देशांक प्रतिबिंबीत करणारी वार्षिक ग्रामीण रस्ते परिरक्षा योजना तयार करणे आवश्यक आहे. योजनेतील सर्व रस्त्यांचे मुल्यमापन केले जाईल, आणि २०११ सालच्या जनगणनेनुसार लाभ प्राप्त झालेली वस्तीची लोकसंख्या, त्या विशिष्ट क्षेत्रातील पर्जन्यमान, वैद्यकीय सुविधा, प्रशासकीय केंद्र , लाभ मिळालेल्या वाडयावस्त्यांच्या क्षेत्रातील दगडाच्या खाणी आणि फरसबंदी स्थिती हे घटक विचारात घेऊन प्रत्येक रस्त्याला गुण दिले जातील.राष्ट्रीय ग्रामीण पायाभूत विकास संस्था, भारत सरकार यांनी विहित केलेले निकष प्रधानमंत्री ग्राम सडक योजनेतंर्गत काम केलेल्या रस्त्याच्या परिरक्षेचा प्राधान्यक्रम ठरविण्याकरिता स्विकारले जातील. उर्वरित रस्त्यांसाठी ग्राम विकास विभाग स्वतंत्रपणे निकष विहित करेल. संबंधित कार्यकारी अभियंता, स्थानिक क्षेत्र (जिल्हा परिषद)/ कार्यकारी अभियंता (कार्यक्रम अंमलबजावणी शाखा) , महाराष्ट्र ग्रामीण रस्ते विकास संस्था प्रत्येक तालुक्यासाठी ग्रामीण रस्ते परिरक्षा योजना तयार करतील.

रस्ते परिरक्षेसाठी राज्याच्या प्राथम्य क्रमानुसार व त्या त्या वेळेच्या उपलब्ध साधनसंपत्तीच्या मर्यादेचा विचार करुन निधी उपलब्धतेनुसार ग्रामीण रस्त्यांची देखभाल दुरुस्तीसाठी ग्राम विकास विभाग, महाराष्ट्र ग्रामीण रस्ते विकास संस्था व जिल्हा परिषदा यांना परिरक्षा निधी उपलब्ध करुन देईल.

जिल्हा परिषदे अंतर्गत कामाच्या विविध प्रवर्गानुसार परिरक्षा कार्यक्रम मंजूर करणे अशी राज्यातील सध्याची पध्दती आहे. या सुचनांचा तपशील शासन निर्णय , ग्राम विकास विभाग, क्र.जिपर-२०१२/प्र.क्र.११८/पंरा-८, दि.१० सप्टेंबर, २०१२ मध्ये देण्यात आलेला आहे.

१२.जबाबदारी:

१) प्रधानमंत्री ग्राम सडक योजना / मुख्यमंत्री ग्राम सडक योजना यांच्या अंतर्गत बांधकाम झालेल्या रस्त्याची जबाबदारी १० वर्षाच्या कालावधीसाठी महाराष्ट्र ग्रामीण रस्ते विकास संस्थेवर असेल. कंत्राटाचा भाग म्हणून दोष दायित्व कालावधीखाली असलेल्या रस्त्यांची परिरक्षा कंत्राटदार करतील.

२) इतर सर्व रस्ते आणि प्रधानमंत्री ग्राम सडक योजना / मुख्यमंत्री ग्राम सडक योजना यांच्या अंतर्गत हाती घेतलेल्या ज्या रस्त्यांना १० वर्षे पूर्ण झालेली आहेत असे रस्ते यांची जबाबदारी स्थानिक संस्थेवर म्हणजेच जिल्हा परिषदेवर असेल.

३) इतर सर्व ग्रामीण रस्त्यांची परिरक्षा जिल्हा परिषद करेल.

४) शासन निर्णय दिनांक १०.०९.२०१२ आणि ग्राम विकास विभागाचा शासन निर्णय, दिनांक ०३.०९.२०१६ आणि इतर वेळोवेळी पारित केलेल्या इतर शासन निर्णयांमधुन पारित केलेल्या सूचनांचे पालन केले जाईल.

१२.१ कामांचे तात्पुरते वेळापत्रक:

हे कामाचे स्थूल वेळापत्रक आहे. विर्निदिष्ट कामासाठी सार्वजनिक बांधकाम विभागाची दिनांक ३० सप्टेंबर २०१६ रोजीची कामाच्या अंमलबजावणी संबंधी मार्गदर्शक तत्वे (मराठी) पहा.

अ) रस्त्यांचे सर्वेक्षण आणि प्राधान्य क्रम यादी तयार करणे - मार्च / एप्रिल
ब) वार्षिक ग्रामीण रस्ते परिरक्षा योजनेला मान्यता देणे - मे
क) कामांच्या यादीला मंजुरी देणे व प्रशासकीय व तांत्रीक मान्यता - जुन/ जुलै
ड) निविदा प्रक्रिया पूर्ण करणे - ऑगस्ट
इ) कामाची अंमलबजावणी करणे - सप्टेंबर ते पुढील वर्षी मार्च पर्यंत.

१३. निधीचे वाटप:

वरील १२ खालील परिरक्षेची जबाबदारी विचारात घेऊन निधीच्या उपलब्धतेनुसार निधीचे वाटप पुढील प्रमाणे करण्यात येईल:-

१) जिल्हा परिषदांसाठी निधी

१) नियतकालिक दुरुस्त्या

२) नित्याची परिरक्षा

३) आकस्मीक कामे

४) दर्जावाढ/ विशेष दुरुस्ती.

पहिल्या तिन उपक्रमांसाठी ३०५४ विशेष रस्ते दुरुस्ती या शिर्षाखाली रस्त्यांच्या परिरक्षेसाठी योजनाबाह्य निधीतून निधी पुरवला जाईल. रस्त्यांच्या दर्जावाढीसाठी जिल्हा नियोजन परिषदेमार्फत निधी पुरवला जाईल.

२) प्रधानमंत्री ग्राम सडक योजना / मुख्यमंत्री ग्राम सडक योजना यांच्या अंतर्गत पुर्ण करण्यात येणाऱ्या रस्त्यांसाठी महाराष्ट्र ग्रामीण रस्ते विकास संस्थेला द्यावयाचा निधी -

ग्राम विकास विभागाला वित्त विभागाकडून ३०५४-२४३७ विशेष दुरुस्ती परिरक्षा या शिर्षाखाली प्राप्त झालेले प्रधानमंत्री ग्राम सडक योजना / मुख्यमंत्री ग्राम सडक योजना यांच्या अंतर्गत पुर्ण झालेल्या रस्त्यांच्या विशेष दुरुस्तीसाठी आणि परिरक्षेसाठी महाराष्ट्र ग्रामिण रस्ते विकास संस्थेला उपलब्ध करुन दिले जाईल.

३) राज्याच्या प्राथम्य क्रमानुसार व त्या त्या वेळेच्या उपलब्ध साधनसंपत्तीच्या मर्यादेचा विचार करुन निधी उपलब्धतेनुसार राज्य सरकार ग्रामीण रस्त्यांची मत्ता सुरक्षित ठेवण्याच्या उद्देशाने परिरक्षा कामासाठी नियोजनात आणि वित्त पुरवठ्यात पुरेशा निधीचे वाटप करेल.

१३.१ निधीचे व्यवस्थापन :

१) ग्राम विकास विभाग निधीच्या उद्देशानुसार आणि यातील नियमानुसार जिल्हा परिषद आणि महाराष्ट्र ग्रामीण रस्ते विकास संस्था यांच्यासाठी उपलब्धतेनुसार स्वतंत्रपणे निधीच्या प्रबंधाची आणि व्यवस्थापनाची व्यवस्था करेल.

२) निधीचा पुढील उद्दीष्टासाठी वापर किंवा उपयोजन करण्यात येईल.

अ) राज्याच्या ग्राम विकास विभागाच्या अधिकारितेत असलेल्या ग्रामीण रस्त्यांच्या परिरक्षाणासाठी;

ब) ग्राम विकास विभागाची कर्तव्ये आणि दायित्वे यांच्या अंमलबजावणीशी निगडीत कामावरील खर्च, यामध्ये साधनसामग्रीचा समावेश असेल;

क) शासनाची कार्ये पार पाडताना सल्ला आणि मदत देणाऱ्या सल्लागारांना आणि / किंवा तज्ज्ञांना रक्कम अदा करणे, अशा सल्लागारांना / तज्ज्ञांना ग्राम विकास विभागाने किंवा शासनाने त्यांच्या वतीने नियुक्त केले असेल;

ड) रस्ते सुरक्षा पायाभूत सुविधा, माहिती फलक आणि साधनसामग्री पुरवणे;

इ) ग्राम विकास विभागाने निश्चीत केल्याप्रमाणे राज्यातील ग्रामीण रस्त्यांच्या परिरक्षेशी निगडीत संशोधन, शिक्षण आणि प्रशिक्षण यांचा खर्च;

फ) सर्व खर्च, किंमत आणि आकार भागवणे, त्यामध्ये लेखा परिक्षकांना देय असलेल्या शुल्काचा देखील समावेश आहे; आणि

ख) ग्राम विकास विभागाने प्राधिकृत केलेल्या रस्त्यांच्या परिरक्षेशी निगडीत इतर रकमा अदा करणे.

१४. पालन करावयाचे विनिर्देश :

भारतीय रस्ते महासभेची प्रकाशने

१) ग्रामीण रस्ते नियम पुस्तिका (भारतीय रस्ते महासंघ : एसपी : २०-२००२)
२) ग्रामीण रस्त्यांशी निगडीत सिमेंट कॉंक्रिटच्या फरसबंदी रस्त्यांचा आराखडा आणि बांधणी यासाठी मार्गदर्शक तत्वे (भारतीय रस्ते महासभा - एसपी ७२-२०१५)
३) कमी आवाका असलेल्या ग्रामीण रस्त्यांशी निगडीत लवचीक फरसबंदी रस्त्यांच्या आराखड्यासाठी मार्गदर्शक तत्वे (भारतीय रस्ते महासभा एसपी ७२-२०१५)
४) खड्याच्या रस्त्यांचा आराखडा, बांधणी आणि परिरक्षा यासाठी नियम पुस्तिका (भारतीय रस्ते महासभा - एसपी ७७-२००८)
५) ग्रामीण रस्त्यांसाठी ग्रामीण विकास मंत्रालयाचे विनिर्देश (२०१४). राष्ट्रीय ग्रामीण पायाभूत विकास संस्था देखील तांत्रिक मदत पुरवते आणि निर्देश पारित करते.
६) रस्ते आणि पुलांची तपासणी, अंदाजपत्रक, बांधणी आणि परिरक्षा यासाठी राज्याच्या सार्वजनीक बांधकाम विभागाने पारित केलेली विविध तांत्रिक परिपत्रके.

ग्राम विकास विभागाला राज्यातील ग्रामीण रस्त्यांच्या योग्यप्रकारे परिरक्षणाची सुनिश्चिती करण्यासाठी सविस्तर कार्यकारी धोरणे आणि कार्यपध्दती स्विकारण्याचा आणि आवश्यकता भासली तर निर्देश पारित करण्याचा अधिकार असेल.

१५. अंमलबजावणीची पध्दत :

१) ग्राम विकास विभाग निधीच्या आवश्यकतेनुसार आणि उपलब्धतेनुसार प्रत्येक जिल्हा परिषदेला आणि महाराष्ट्र ग्रामीण रस्ते विकास संस्थेला निधी वाटप करेल.

२) राष्ट्रीय ग्रामीण पायाभूत विकास संस्था, भारत सरकार, राज्याचा सार्वजनिक बांधकाम विभाग आणि ग्राम विकास विभाग यांनी विहित केल्याप्रमाणे अंदाजपत्रक, परिरक्षा करणे, तपासणीची वारंवारता, कामाच्या बाबी यासाठी प्रमाणके स्विकारली जातील.

३) ग्राम विकास विभाग खंड १० मध्ये नमुद केलेल्या प्रमाणकानुसार ग्रामीण रस्त्यांची परिरक्षा करेल.

४) रस्त्यांची सुची नोंदवही आणि रस्त्यांचे नकाशे ग्राम विकास विभागाने योग्य प्रकारे मान्यता दिलेल्या स्वरुपात ठेवण्यात येतील.

५) खंड ११ खाली नमुद केल्याप्रमाणे ग्राम विकास विभाग दरवर्षी किमान दोनदा एकुण रस्त्यांच्या जाळ्यांच्या स्थितीचे सर्वेक्षण हाती घेईल, यापैकी एक सर्वेक्षण पावसाळ्यापुर्वी आणि दुसरे पावसाळ्यानंतर केले जाईल. अशा सर्वेक्षणात रस्त्यांवरील प्रवासाची गुणवत्ता, पुल आणि नाले, रस्त्यावरील खुणा आणि इतर वाहतुक नियंत्रण साधने यांची स्थिती, संरक्षक कामाची आणि

इतर मत्तांची स्थिती या बाबीकडे विशेष लक्ष पुरवले जाईल. सदर कामे अधिकारांच्या मर्यादेत आणि भारतीय रस्ते महासभेने निश्चीत केलेल्या मार्गदर्शक तत्वानुसार आणि राष्ट्रीय ग्रामीण पायाभूत विकास संस्था / सार्वजनिक बांधकाम विभाग / ग्राम विकास विभाग यांच्या निर्देशानुसार पार पाडली जातील.

६) त्याचप्रमाणे दृष्यमान तपासणी / फरसबंदी रस्त्याची खडबडीतपणा मोजण्याचे वेगवान साधन / बंप इंटीग्रेटर (अशा रस्त्यांचा खडबडीतपणा मोजण्याचे आणखी एक साधन) याचा वापर करुन ग्रामीण रस्त्याच्या जाळ्यातील फरसबंदी रस्ते स्थिती निर्देशाकांचे सर्वेक्षण या विभागाच्या दिनांक ०८-०८-२०१६, ०९-०८-२०१६ या परिपत्रकान्वये आणि सार्वजनिक बांधकाम विभागाच्या शासन निर्णय क्रमांक एमएसआय/३३६६/एनएच-२, दिनांक २१ मार्च १९८८ अन्वये पारित केलेल्या सुचनांनुसार पुल व मोऱ्या यांची तपासणी / पहाणी करण्यात येईल.

७) अंमलबजावणी यंत्रणा वरील उपखंड (४ ते ६) खाली हाती घेतलेल्या कामांचा माहिती संच तयार करेल.

८) अंमलबजावणी यंत्रणा क्रमबध्द लेखे आणि अभिलेख ठेवेल आणि शासकीय लेखांकन तत्वानुसार त्यांचे लेखापरिक्षण करुन घेईल.

९) ग्राम विकास विभाग तिमाही प्रगती अहवाल तयार करण्याचे निर्देश देईल, अशा अहवालात प्रत्येक वर्षी जून, सप्टेंबर, डिसेंबर आणि मार्च महिन्यात समाप्त होणाऱ्या तिमाहीसाठी विभाग-निहाय निधीतुन मंजुर झालेल्या सर्व परिरक्षा कामांचा समावेश असेल, आणि असा अहवाल प्रत्येक तिमाहीच्या शेवटच्या तारखेपासुन एक महिन्याच्या कालावधीत महाराष्ट्र ग्रामीण रस्ते विकास संस्था आणि शासनाला प्राप्त होणे आवश्यक आहे.

१०) ग्राम विकास विभाग, महाराष्ट्र ग्रामीण रस्ते विकास संस्था व जिल्हा परिषद या दोघांकडून होणाऱ्या कामाच्या प्रत्यक्ष प्रगतीचा व त्यावर झालेल्या खर्चाचा आढावा घेईल.

११) ग्राम विकास विभागाला जशी आणि जेव्हा आवश्यक भासेल त्यावेळी सहाय्य पुरविण्यासाठी योग्य तज्ज्ञांची स्पर्धात्मक निविदा पध्दती अनुसरुन, परिश्रमिक शुल्क व लागणारा बाह्य खर्च निश्चित करुन, त्यांना नेमून द्यावयाचे काम, त्यासाठी लागणारा कालावधी आणि अशा व्यक्तींनी धारण केलेला अनुभव व अर्हता विचारात घेऊन नियुक्ती करता येईल.

१२) राज्य शासन निर्देशाकांच्या आधारे केलेल्या कामाचे नियमितरित्या मुल्यांकन करेल.

१३) ग्राम विकास विभाग भविष्यात ग्रामीण रस्त्यांच्या परिरक्षणाच्या व्यवस्थापनासाठी संगणकीय प्रणाली (आर. आर. एम. एम. एस.) विकसीत करेल.

१६. पर्यावरणीय शाश्वतता:

ग्रामीण क्षेत्रात रस्ते बांधणी आणि परिरक्षा योजना, त्यांना सहाय्यभूत ठरणाऱ्या पायाभूत सुविधा, रस्त्याशी निगडीत इतर आवश्यक गोष्टी, सुरक्षा वैशिष्ट्ये इत्यादी यांचा विकास करताना, विभाग पर्यावरणाला अनकुल अशा तंत्रवैज्ञानीक पध्दतींचा (म्हणजेच वापरले गेलेले प्लास्टीक, थंड मिश्रण, फ्लाय ॲश इत्यादी) वापर करण्याचा शक्य तेवढे जास्तीत जास्त प्रयत्न करेल, अशा तंत्रवैज्ञानीक पध्दतीमध्ये कार्बन-डाय ऑक्साईड आणि इतर कार्बन संयुगे तयार होण्याचे प्रमाण

कमी असेल आणि समाजातील सर्व क्षेत्रातील संस्थांना त्या सहज आणि सुरक्षित वापरासाठी उपलब्ध होऊ शकतील, त्यामध्ये दिव्यांगजनांचाही समावेश असेल.

१७. रस्ता वापर सर्वेक्षण :

१. रस्ता वापर करणाऱ्यांचा समाधानकारकतेचा स्तर आजमावण्यासाठी ग्राम विकास विभाग ३ वर्षांतून एकदा रस्ता वापर सर्वेक्षण आयोजित करेल, आणि त्याचे निष्कर्ष मान्य केलेल्या स्वरुपामध्ये नोंदविण्यात येतील.

२. रस्ता वापर करणाऱ्यांकडून प्राप्त झालेली मते रस्त्यांच्या जाळ्यांची परिरक्षा सुधारणा करिता विचारात घेतली जातील.

१८. क्षमता बांधणी :

ग्राम विकास विभाग राज्याच्या सार्वजनिक बांधकाम विभागाच्या मदतीने आधुनिक तंत्रवैज्ञानिक पध्दती, प्रकल्प अंमलबजावणी , निरीक्षण, पर्यवेक्षण आणि गुणवत्ता चाचणी आणि कार्यपध्दती यामध्ये आपले अभियंते, कर्मचारी आणि इतर मनुष्यबळ यांची क्षमता बांधणी करेल.

१९. परिरक्षा अनुशेष काढणेकरिता कालबध्द नियोजन :

ग्राम विकास विभाग ग्रामीण रस्त्याच्या जाळ्याचा स्विकारार्ह स्तर आणण्याकरिताचा परिरक्षा अनुशेष काढण्याचा कालबध्द कृती आराखडा तयार करील. फरसबंदी स्थितीची माहिति आणि प्रस्तावित रस्ते परिरक्षा व्यवस्थापनाद्वारे तयार झालेल्या अहवालाचा वापर करुन परिरक्षा अनुशेष निश्चित केला जाईल व अनुशेष टप्प्या टप्प्याने दूर करण्यात येईल.

२०. आपत्कालीन परिस्थितीमध्ये करावयाची कृती :

ग्राम विकास विभाग नैसर्गिक आपत्तीमुळे उद्भवणाऱ्या ग्रामीण रस्त्याबाबत आपत्कालीन परिस्थितीस सामोरे जाण्याकरिता राज्यामध्ये विशेष कृती घटक तयार करील.

सदर विशेष कृती घटकाचे मुख्य अभियंता अध्यक्ष, अधीक्षक अभियंता (संकल्पन/योजना) आणि संबंधित क्षेत्रीय अधीक्षक अभियंता हे सदस्य असतील.

२१. नाविन्यपूर्ण करार व साहित्याचा वापर :

ग्राम विकास विभाग नाविन्यपूर्ण परिरक्षा नमुना व तंत्रज्ञान निश्चित करुन प्रायोगिक तत्वावर लागू करेल. या नाविन्यपूर्ण उपक्रमामध्ये प्रायोगिक तत्वावर बाहययंत्रणेद्वारे परिरक्षा करण्याचे विविध प्रकार समाविष्ट असतील. यामध्ये कामगिरी आधारित परिरक्षा करार, समाज करार किंवा

कामगिरी आधारित परिरक्षा करार व नेहमीची करारपध्दती याची संकरित प्रणालीचा समावेश असेल.

नाविन्यपूर्ण तंत्रज्ञानाचा वापर करताना सर्व प्रकारच्या हवामान स्थितीमध्ये वापरण्यात येणाऱ्या साहित्यावर जोर राहील. जेणेकरुन, परिरक्षा करताना वेळ व मनुष्यबळ याची बचत होऊन उत्पादकता मध्ये सुधारणा होईल. तंत्रज्ञान परिणामकारक किंमतीमध्ये, व्यवस्थापनास सोपे असावे, उपलब्ध साहित्य , खड्डे दुरुस्तीकरिता साधे हत्यार व सर्व परिरक्षा बाबी लहान वाहनांमध्ये समाविष्ट होतील. ज्यामुळे गतीने काम होईल याचा विचार करण्यात येईल.

२२. गुणवत्ता नियंत्रण :

गुणवत्ता नियंत्रण कामे खऱ्या अर्थाने प्रभावी होण्यासाठी पुर्ण झालेल्या कामात उत्तरोत्तर सुधारणा होईल आणि एकसमान गुणवत्ता कायम राहील अशी व्यवस्था करणे आवश्यक आहे.

मंजुर विनिर्देशानुसार कामांच्या योग्य गुणवत्तेची हमी निर्माण करणे ही कार्यकारी अभियंता, साहाय्यक अभियंता आणि कनिष्ठ अभियंता आणि त्यांच्या प्रत्यक्ष कार्यक्षेत्रात काम करणाऱ्या सहकाऱ्यांच्या चमूची थेट जबाबदारी आहे. शासनाने विहित केल्यानुसार साहित्याच्या चाचण्या विभागीय प्रयोगशाळेत घेण्यात येतील, अशी प्रयोगशाळा प्रधानमंत्री ग्राम सडक योजनेचे कार्यकारी अभियंत्याच्या नियंत्राणाखाली उभारली जाईल. या संबंधी सार्वजनीक बांधकाम विभागाने वेळोवेळी पारित केलेल्या मार्गदर्शक तत्वांचे, परिपत्रकाचे, सूचनांचे पालन केले जाईल.

ग्राम विकास विभाग जिल्हा परिषदेसाठी वेळोवेळी अनुरुप मार्गदर्शन तत्वे पारित करेल. राष्ट्रीय ग्रामीण रस्ते विकास संस्थेने महाराष्ट्र ग्रामीण पायाभूत विकास संस्थेसाठी पारित केलेल्या निर्देशांचे पालन केले जाईल.

२३. विवेचन :

जर धोरणाच्या अंमलबजावणी संबंधी प्रश्न निर्माण झाला तर तो निर्णयासाठी राज्य शासनासमोर मांडणे आवश्यक आहे. राज्य शासनाचा निर्णय अंतीम असेल आणि जिल्हा परिषदा आणि महाराष्ट्र ग्रामीण रस्ते विकास संस्था त्याची अंमलबजावणी करेल.

२४. धोरणात सुधारणा करण्याची तरतुद :

काळाच्या ओघात प्राप्त केलेल्या अनुभवाच्या आधारे उणीवा दूर करण्यासाठी आणि धोरणाची अधिक चांगल्या प्रकारे अंमलबजावणी करण्यासाठी वेळोवेळी सुधारणा करण्याचा राज्य शासनास अधिकार असेल.

Regarding Formulation of Maharashtra Rural Roads Maintenance Policy.

Government of Maharashtra

Rural Development Department

Government Resolution No.: Grasayo-2019/C.R.77/Works-2.

Bandhakam Bhavan, 7th floor,

25, Marzban Road, Fort, Mumbai-400 001

Date: 27th August, 2019

Read -

1. **Secretary, Rural Development Department, Government of India's letter no DO#P-17029/01/2006/ILO dated 05 January, 2015.**
2. **NRIDA, Rural Development Department, Government of India's D.O. Letter No P-17029/01/2006/WB/ILO/Pt dated 31 March, 2016**

Introduction -

Rural roads are a fundamental requirement for providing access to villages in rural areas. The benefits of improved upgraded road access can be sustained only if there is regular maintenance on ground. Maintenance reduces the rate of deterioration, there by safe guarding previous investments in construction, lowers the cost of operating vehicles on the road by providing a smooth riding surface, improves safety of road users, contributes to more reliable transport services and sustains socio - economic benefits of improved road access. Maintenance ensures that the road remains serviceable through it's design life. Therefore, the concerned Government agencies and organizations need to do effective maintenance of rural roads in a timely and systematic manner. This Maintenance Policy is designed keeping in mind the importance of roads in rural areas of the State and

in order to keep the smooth rural transportation after regular maintenance of constructed rural roads.

The object of this policy is to provide a guiding framework for, making arrangements and establishing sets of procedures for the maintenance and repairs of rural roads by Rural Development Department, Government of Maharashtra. Total length of 2,03,994 Km of rural roads are in existence in the State. For regular maintenance of these roads and smoothen the rural transportation, declaration of Maintenance Policy was under consideration of the State Government.

Government Resolution:-

In view of the reasons stated in introduction para, it was essential to formulate Maintenance Policy, for rural roads in the State of Maharashtra. On 30th July, 2019 the Hon'ble Cabinet approved the Maintenance Policy. The said "Rural Roads Maintenance Policy" is placed hereunder in annexture A (Marathi) and in annexture B (English) is hereby approved vide this Government Resolution.

This Government resolution is available on the website of Government of Maharashtra www.maharashtra.gov.in Reference no. for this is 201908271319407120. This Government Resolution has been signed digitally.

By order and in the name of the Governor of Maharashtra.

Pravin Madhukar Kide

Digitally signed by Pravin Madhukar Kide
DN: c=IN, o=Government Of Maharashtra, ou=Rural Development Department, postalCode=400001, st=Maharashtra, 2.5.4.20=859f23258c70b8895e820d29cbb58add29fb9faa98eb94efdf34e1ee1a717e23, cn=Pravin Madhukar Kide
Date: 2019.08.27 17:38:09 +05'30'

(P. M. Kide)

Secretary, MMGSY

Rural Development Department, Government of Maharashtra.

Copy forwarded to:

1. Principal Secretary to the Hon'ble Governor, Rajbhavan, Mumbai

2. Principal Secretary to the Hon’ble Chief Minister, Mantralaya, Mumbai-32
3. Personal Secretary to the Hon’ble Opposition Leader Maharashtra Legislative Council, Mantralaya, Mumbai.-32
4. Personal Secretary to the Hon’ble Opposition Leader Maharashtra Legislative Assembly, Mantralaya, Mumbai.-32
5. Personal Secretary to the Hon’ble Minister Rural Development, Bandhakam Bhavan Mumbai.-01
6. Personal Secretary to the Hon’ble Minister (All) & the Hon’ble State Minister (All)
7. Personal Secretary to the Hon’ble State Minister , Rural Development
8. Personal Secretary to the Hon’ble Chief Secretary, Maharashtra State
9. Personal Secretary to the Additional Chief Secretary, Finance Department Mantralaya, Mumbai.-32.
10. Personal Secretary to the Additional Chief Secretary, Planning Department Mantralaya, Mumbai.-32
11. Personal Secretary to the Secretary, RD & PR, Bandhakam Bhavan Mumbai.-01
12. Personal Secretary to the Secretary, MMGSY, Bandhakam Bhavan Mumbai.-01
13. Divisional Commissioner, Region (All),
14. Hon’ble District Collector, District (All)
15. Chief Executive Officer, Zilla Parishad, District (All)
16. Chief Engineer (PMGSY), MRRDA, Pune.

17. Deputy Secretary (All), Rural Development Department, Bandhakam Bhavan Mumbai.-01
18. Additional Chief Executive Officer, Zilla Parishad, District (All).
19. State Quality Co-ordinator, PMGSY, Pune.
20. Superintending Engineer (PMGSY), MRRDA, Region (All)
21. Chief Account & Finance Officer, Zilla Parishad District (All)
22. Executive Engineer, Works Departmant, Zilla Parishad District (All)
23. Executive Engineer (PMGSY), MRRDA, District (All)
24. Select file Desk- Works- 1 to 4, Rural Development Department, Bandhakam Bhavan Mumbai.-01.

Annexure-B

GOVERNMENT OF MAHARASHTRA
RURAL DEVELOPMENT DEPARTMENT
RURAL ROADS MAINTENANCE POLICY

1. Short title and Commencement :

(i) The policy to be called '**The Maharashtra Rural Roads Maintenance Policy.'**

(ii) The policy shall come into force with effect from the date on which concern Government Resolution is issued.

2. Purpose : Government of Maharashtra recognizes that village roads are critical for the socio economic development of the state and it is imperative not only to upgrade the existing network but also to ensure that the road assets are preserved through proper maintenance. The purpose of this policy is to provide a guiding framework for establishing the objectives, making arrangements for and establishing sets of procedures for the maintenance ***and*** repair of rural roads by Rural Development Department, Government of Maharashtra.

3. Introduction : Rural roads are a fundamental requirement for providing access to villages in rural areas. Along with electricity and telecom infrastructure, roads are enablers of rural growth and they serve as an entry point for poverty alleviation. The benefits of improved access can be sustained only if there is regular maintenance on ground. Maintenance reduces the rate of deterioration, thereby safeguarding previous investments in construction, lowers the cost of operating vehicles on the road by providing a smooth riding surface, improves safety of road users, contributes to more reliable transport services and sustains socio-economic benefits of improved road access. Maintenance ensures that the road remains serviceable through its design life. Therefore, the concerned Government agencies and organizations need to do effective maintenance of rural roads in a timely and systematic manner.

4. Objectives : The objectives of the Policy are to enable :

(i) Adequate, timely and sound maintenance of rural roads to provide safe, convenient and efficient access to rural road users,

(ii) Safeguarding rural road asset base ,

(iii) Formulate an action plan for time bound removal of maintenance backlog of the rural road network,

(iv) Providing funds for maintenance of rural roads as per priority within fund allocation.

(v) Judicious and optimal utilization of available funds and resources for the maintenance and repairs of the rural roads with due prioritization,

(vi) Efficient maintenance by using appropriate technology, State of the Art and effective repair treatments including new technology and equipment in rural road repair and maintenance management,

(vii) Capacity building and organization development of the manpower and agencies engaged in rural roads construction and maintenance for efficient rural road development and maintenance functions.

5. **Definitions**: In this policy, unless the context otherwise requires:-

(i) **Annual Rural Roads Maintenance Plan(ARRMP)** means the Annual Rural Roads Maintenance Plan for the state of Maharashtra as approved for the rural roads maintained by RDD through Local Bodies i.e. Zilla Parishad and MRRDA which executes both PMGSY& MMGSY Schemes.

(ii) **MRRDA** means the Maharashtra Rural Road Development Association.

(iii) **Core Network of Roads** means the network of roads that connects eligible each habitation with all weather road, for basic access to production centers of agricultural, industrial or mining, markets; educational institutions; places of tourist interest etc. The Core network forms a part of the total rural road network.

(iv) **Defect** means any form of failure in the road surface including potholes, cracks, deformation & disintegrations. These types of failures can be structural or visual in nature.

(v) **Fund** means Maharashtra Road Maintenance fund for maintenance of State Rural Roads.

(vi) **Government** means Government of Maharashtra, it’s Respective departments or any other authorities, agencies and instrumentalities functioning under the direction or control of the Government of Maharashtra.

(vii) **Implementing Agency** means the RDD and in turn Zilla Parishad and MRRDA.

(viii) **Maintenance with respect to roads** means repairs or remedial treatment to road formation and pavement failures/defects which includes routine, periodic, special repairs or emergency maintenance work excluding the work that to be taken under State Disaster Response fund (SDRF) to keep the road up to the Standard specified by the Implementing Agency. The purpose being to make the road trafficable until reconstruction works can be carried out by the department.

(ix) **Pavement Condition Index (PCI)** is a numerical index used to indicate the condition of a pavement .It is a statistical measure and requires manual / mechanical survey of the pavement.

(x) **RDD** means the Rural Development Department of Government of Maharashtra.

(xi) **Rural Roads** comprising Other District Roads (ODR) and Village Roads (VR)

(xii) **RRMMS** means Rural Road Maintenance Management System.

6. Priority Public Service : The Government of Maharashtra declares that rural road maintenance is a priority public service within the constraints of funds.

7. Implementing Agency: There is multiplicity of organizations dealing with Rural Roads in the State. With the implementation of PMGSY, the State Government has set up state level Maharashtra Rural Roads Development Association mirroring the central agency - National Rural Infrastructure Development Agency (NRIDA) which is a role model and a think tank at the Central Government level for promoting uniform guidelines for planning, engineering standards, contract procurement procedures and execution of works for rural roads. MRRDA will act as an apex institution for state rural roads. Zilla Parishad (ZP) and MRRDA are major agencies to implement the maintenance policy of the Government.

8. Asset value of Rural Roads : Rural roads represent a huge asset base. Any inadequacy in maintenance funding and implementation on the ground will result in the erosion of the asset base. The estimated replacement value of rural road network in the jurisdiction of RDD is worked out and is given in Table 1.

Table 1

Replacement Value of Rural Road Assets in Maharashtra

(Broad Assessment * as of 1st April 2016)

SR No	Broad category	Type of Surface	Length in Km	Unit Cost Rs lakh / km	Amount (Rs.Crore)
1	Other District Road (ODR)	i) Bituminous Surface	38272	50.00	19136.00
		ii)WBM Surface	10714	15.00	1607.00
		iii) Earthen Surface	9102	2.00	182.00
2	Village Road (VR)	i) Bituminous Surface	54017	40.00	21607.00
		ii)WBM Surface	47917	10.00	4992.00
		iii) Earthen Surface	43946	2.00	879.00
	Total		**203994**		**48403.00**

Note :Unit cost is current approximate cost of construction a road as per the existing condition.

9. Classification of Roads : All rural roads i.e. ODRs and VRs have to be classified into sealed (BT/Concrete) roads and unsealed roads (WBM, Earthen and Gravel). The total rural road network as per road development plan 2001-21 Under RDD as on 1/4/2016 is given in Table 2.

Table 2: Rural Road Network Classification and Surface details

RURAL ROAD NETWORK

(as per Road Development Plan 2001-21)

Classification of rural road	Surface wise length (km) achieved upto 31.03.2015				Missing Length	Total
	BT	WBM	Earthen	Total Length		
Other District Road (ODR)	38272	10741	9102	58115	5644	63759
Village Road (VR)	54017	47917	43946	145879	27252	173131
Total	**92289**	**58658**	**53048**	**203994**	**32896**	**236890**

10. Classification of Maintenance operations: Maintenance operations may be classified into four groups:

1) Routine maintenance: Work items such as cutting of jungles, erosion control on shoulders and slopes, filling of potholes repairing of cracks, cleaning & repairs of CD work, repairs of road furniture reshaping camber , repairs to ‘ monsoon damages etc., which are required to be carried out round the year.

Table 3 : General Periodicity of Routine Maintenance Activities

Sr. No.	Name of Item/ Activity	General Frequency of operation in one year
1.	Clearing of road side gutters.	Twice
2.	Pothole filling	As and when required
3.	Filling up of edges of asphalt surface	As and when required
4.	Dressing of berms	Once
5.	White washing guard stones	Twice
6.	Fixing disturbed caution board / Village name board / speed limit board, etc.	Once
7.	Refixing displaced guard stones	Once
8.	White washing and geroo painting of trunks of trees.	Once
9.	Cutting of branches of trees, etc.	Once

10.	Topping of W.B.M. blindage operation including picking of loose metal	Frequently, as & when required
11.	Maintenance of catch water drains	Once
12.	Clearance of C.D. works	Twice
13.	Clearing of wild Seasonal growth on berms	Once
14.	White washing parapets of C.D. Works	Once
15.	Earthwork in berms, desilting of drains, etc.	As per requirement

2) Periodic Repair/maintenance : More extensive maintenance operations such as applying a seal or renewal coat, major repairs of CD work required to be done periodically every few year;

Table 4 : General Frequency Of Periodic Maintenance For BT Road

As per SP – 20 table 11.3 page 325

Commercial Vehicles per day(CVPD) -Traffic	Type and Periodicity of Renewal		
	Low rainfall (1500 mm / year)	Medium rainfall (1500 – 3000 mm / year)	Heavy rainfall (>3000 mm / year)
<150	Surface dressing : 6 years	Surface dressing : 6 years	Surface dressing : 5 years
150-450	OGCLSC * : 6 years	OGCLSC : 5 years	OGCLSC : 4 years
> 450	OGCLSC : 5 years	OGCLSC : 4 years	OGCLSC : 3 years

* OGCLSC : Open graded carpet liquid seal coat.

iii) Special Repairs/ Upgradation : Major restoration or up gradation of the pavement through reconstruction or application of overlays to rectify defects and structural deficiencies.

iv) Emergency repairs / maintenance : Refers emergency conditions like collapses or severe damage of road or CD work any other matter emergent in nature like floods & earthquake, clearing of landslides.

11. Annual Rural Roads Maintenance plan :

There is a growing need to make a comprehensive road database to carry out the maintenance work in a planned and efficient way. The database will consist of road inventory details, road section inventory and pavement condition index report for every rural road. The pavement condition index of each rural road will be updated every two years by the Rural Development Department at regular interval on the standard formats for road inventory and road condition. An Annual Maintenance plan should be prepared based on Pavement Condition Index and the prioritization of the roads as per the Road Priority Index. The RDD shall get prepared Annual Rural Road Maintenance plan (ARRMP) covering Rural Roads with due attention to management of the whole programme, based on availability of fund for rural road maintenance. The plan will identify the maintenance works on the rural road network, for different classes of roads within the jurisdiction of the RDD, taking into account the condition of both the carriageway as well as off-carriageway of roads, bridges, culverts, road signs and other road appurtenances. The MRRDA shall also prepare the ARRMP by the end of April every year. ODRs and VRs of non PMGSY rural road network are maintained by Zilla Parishad. Roads completed out of PMGSY/MMGSY are being maintained by MRRDA independently. Overall responsibility for efficient planning, management and delivery of rural roads shall be as under:-

i) RDD shall get carried out evaluation of the existing road condition in terms of physical condition of both the carriageway as well as off-carriageway, through road condition surveys.

ii) Each PIU/Executive Engineer Z.P works Division is directed to provide the assessment of roads under their jurisdiction.

iii) Standard format for inventory and condition survey will be adopted.

iv) RDD with the help of MRRDA & Z.P. will consolidate the data provided by the district officials.

v) At least one condition surveys (by visual observations) / bump indicator should be conducted on each stretch of road every two years. The data collected should be recorded methodically kilometre wise.

vi)Traffic data on each road should be collected, as per the procedure as suggested in IRC documents. The traffic data should show classification of motorized, non-motorized, commercial vehicles etc. The traffic volume data should be used as an input in prioritization of maintenance works.

vii) An action plan is to be prepared to remove the existing backlog so that the rural road network is brought to maintainable condition in a time-bound manner.

Priority of Rural Road Maintenance.

Routine maintenance of all roads **every** year is necessary.

Consideration of the time to time State priority and availability of financial resources is necessary therefore for periodical repair / special repairs / upgradation of road, priority of road will be prepared and the selection of roads will be done as per availability of funds. Annual Rural Roads Maintenance Plan for maintenance has to be prepared by all the districts of Maharashtra State reflecting the pavement condition index. An assessment of all the roads in plan shall be done and marks shall be given to each road for population of benefitted habitations as per census of 2011; Rainfall in that particular area; Medical facilities, education facilities, administrative centre, quarries in the benefitted habitations; and pavement condition will be considered. The norms for prioritizations of maintenance of PMGSY roads will be adopted as prescribed by NRIDA, Government of India. The norms for other remaining rural roads will be issued separately by Rural Development Department. Rural road maintenance plan for each Taluka / Block shall be prepared by the concerned Executive Engineer, Local Sector(ZP)/Executive Engineer (PIU) MRRDA.

RDD shall allocate the maintenance fund to MRRDA & Zilla Parishads *as per the* time to time State priority and availability of financial resources *for* road length under maintenance.

The present practice in the State is to sanction the maintenance programme as per various categories of the activities. This classification includes categories as A, B, C, D. The details of this instructions are mentioned in Government Resolution, Rural Development Department No. ZIPER-2012/C.R.118/PR-8, Dated 10th September, 2012.

12. Responsibility:

1) Responsibility of roads tackled under PMGSY/MMGSY will lie with MRRDA authorities for a period of 10 years. Roads under DLP will be maintained by the contractor as part of contract.

2) Responsibility of all other roads and roads tackled under PMGSY/ MMGSY which have completed 10 years will lie with local sector i.e. Zilla Parishad.

3) All other rural roads will be maintained by Zilla Parishad.

4) The instructions issued vide G.R. dated 10.09.2012 and G.R. of RDD dated 03.09.2016 and other G.R.s from time to time will be followed.

12. 1. Tentative Schedule of activities:

This is a broad activity schedule. For specific activities of execution Guidelines of Public Works Department dated 30th September, 2016 (Marathi) will be referred.

a)	Survey of roads and preparation of priority list.	-March/April.
b)	Approval to Annual Rural Road Maintenance Plan	-May
c)	Sanction to list of works, A.A. and T.S.	-June /July
d)	Tender procedure to be completed	-August
e)	Execution of works	-September to March (next year).

13. Allocation of Funds:

Considering the responsibility of maintenance under (12) above, as per the availability of funds, the allocation of funds will be made as follows :-

1) Funds for Zilla Parishad –

(i) Periodical repairs

(ii) Routine Maintenance

(iii) Emergency Work

(iv) Up gradation /Special Repairs

For first three activities the funds will be from non- plan funds for road maintenance under the Head 3054 Road S.R. The funds for upgradation of roads will be through District Planning Council.

2) Funds for MRRDA for roads completed under PMGSY/MMGSY – Grants are received from Finance Department to RDD, which are made available to MRRDA for Special Repairs and maintenance of Roads completed in PMGSY/MMGSY under the head 3054-2437 SR Maintenance.

3) The State Government in Planning & Finance will allocate sufficient funds consideration of the time to time State priority and availability of financial resources for maintenance activity to safeguard rural road assets.

13.1 Management of the fund:

i) The fund shall be administered and managed by the RDD for Z. P. and MRRDA separately in accordance with the objective of the fund and these rules.

ii) The fund shall be utilized or applied for:

a) Maintenance of rural roads within the jurisdiction of the state RDD
b) Operating expenses, including equipment, associated with execution of the duties and responsibilities of the RDD
c) Making payment to consultants and/ or experts appointed by and on behalf of the RDD or the Government for providing advice and assistance in discharge of their functions;
d) To provide road safety infrastructure, signage and equipment;
e) Expenditure on research, education and training related to the maintenance of state rural roads as the RDD may determine;
f) Meeting all expenses, costs and charges including fees payable to the Auditors; and
g) Making and other payment related to road maintenance authorized by RDD.

14. Specifications to be followed :

The Indian Road Congress (IRC) Publications :-

i) The Rural Roads Manual (IRC : SP: 20-2002)

ii) Guidelines for the Design and Construction of Cement Concrete Pavements for Rural Roads (IRC-SP: 62-2014)

iii) Guidelines for the Design of flexible Pavements for Low Volume Rural Roads (IRC SP: 72-2015)

iv) Manual for Design construction & Maintenance of Gravel Roads (IRC-SP 77-2008)

v) MORD Specifications for Rural Roads (2014) The NRIDA is also providing technical support and issuing directions.

vi) Various technical circulars issued by State Public Works Department for inspection, estimation, Construction & Maintenance of roads & bridges.

The RDD shall have powers to adopt detailed operational policies and procedures to ensure proper maintenance of state rural roads and issue the directions if necessary.

15. Modalities for implementation:

i) RDD shall allocate the maintenance fund to each Zilla Parishad and MRRDA **as per requirement and availability of funds.**

ii) The norms for estimating, maintenance frequency of inspections, items of works will be adopted as prescribed by NRIDA, GoI, State P.W.D & RDD.

iii) The RDD shall maintain the rural roads as per the norms stipulated under clause 10.

iv) Road Inventory Register and road maps shall be maintained in suitable format duly approved by RDD.

v) As mentioned under clause 11 the RDD shall undertake road condition surveys of the total road network every year, one before and another after monsoon with special attention to riding quality of the road, condition of bridges and culverts, road signs and other traffic control devices, status of protection works and other assets within the right off way in accordance with the guidelines laid down by the Indian Roads Congress or as directed by the NRIDA / PWD / RDD and details of encroachment /ribbon development etc.

vi) Also the PCI survey of Rural Road Network shall be done using Visual inspection/ Rougho meter /Bump integrator Culverts & bridges inspections shall be carried out as per the instructions issued vide circular dated 08.08.2016, 09.08.2016 & PWD GR No. MSI/3366/NH-2, dated 21st March, 1988.

vii) The implementing agency shall establish a data bank on activities undertaken under sub-clauses iv) to vi) above.

viii) The implementing agency shall keep systematic accounts and records and get then audited in accordance with the state accounting principles.

ix) The RDD shall direct the preparation of quarterly progress reports, division wise of all the maintenance works sanctioned from the Fund, for quarter ending June, September, December and March every year and such report shall reach the MRRDA and Government within one month from the date of ending of each quarter.

x) The RDD will review the physical progress as well as expenditure incurred on works for both MRRDA and Zilla Parishads.

xi) The RDD may engage suitable experts for providing assistance or advice any matter as and when required following the procedure of competitive bidding, specifying the remuneration, fees and out of pocked expenses and other conditions for such engaged persons, keeping in view the nature of assignment, its duration and experience and qualification of person concerned .

xii) The Government shall exercise the performance evaluation regularly based on indicators.

xiii) The RDD shall develop a computer based Rural Roads Maintenance Management System (RRMMS) in future.

16. Environmental Sustainability:

In development of construction and maintenance of road schemes in rural areas, its supporting infrastructure, appurtenances, safety features etc. the department shall make best possible efforts to implement technologies that are environmental friendly (viz. waste plastic, cold mix, fly ash etc.), have a low carbon footprint and provide smooth access to all sections of society, including the disabled, in a safe manner.

17. Road User Survey :

i) RDD shall organize road user surveys once every three years to assess level of satisfaction of the road users and document the same in an approved format.

ii) The feedback received from the road users shall be taken into account in improving performance of maintenance of the road network.

18. Capacity Building :

RDD with the help of state PWD shall enable capacity building of its Engineers, staff and other human resources in modern technologies, project implementation, monitoring, supervision and quality testing and operational practices. RDD shall support in providing outreach programmes in enhancing the training facilities for staff & contractors in co-ordination with the Contractors Association & training providers for woman groups (National Rural Livelihood Mission) and for youth (National Skill Development Programme) to develop cadre of dedicated maintenance workers and entrepreneurs.

19. Plan for time bound removal of maintenance backlog :

RDD shall formulate an Action Plan for time bound removal of maintenance backlog of rural roads network that is brought to an acceptable level of service. The pavement condition data and the report generated through the proposed road maintenance management system shall be used to identify the backlog and remove the same in a phased manner.

20. Dealing with Emergencies :

RDD shall set up a Special Task Force in the state to deal with any emergency situation arising due to natural disasters. Such Task Force shall be headed by the Chief Engineer with Superintending Engineer (Design / Planning) and concerned field Superintending Engineers as Members.

21. Adoption of Innovative Contracting and Materials :

RDD shall identify and pilot innovative maintenance models and technologies. These innovations shall be in the form of piloting and adopting different models of outsourcing maintenance works which could be in the form

of Performance Based Maintenance Contracting (PBMC), Community Contracting or a Hybrid system involving combination of PBMC and conventional contracting method. The thrust on innovative technologies shall be on materials that can be used in all weather conditions, reduce time and manpower required for repairs thereby improving productivity. The technology shall be cost effective, easy to manage, off the shelf material for patch/ pothole repair and application with simple tools with all maintenance items being accommodated in a small vehicle for speedy execution.

22. Quality control :

The quality Control activity, in order to be truly effective has to ensure a progressively improved and uniform quality of the finished work. The direct responsibility for ensuring proper quality of work as per approved specifications for achieving the intended performance rests with the field team of Executive Engineer, Assistant Engineer and Junior Engineer. As far as practicable all tests on materials shall be carried out at the divisional laboratory, which shall be set up under the control of Executive Engineer. all the guidelines, circulars, instructions issued from time to time by PWD shall be followed.

For Zilla Parishad RDD will issue suitable guidelines from time to time. For MRRDA the directions issued by NRIDA will be followed.

23. Interpretation:

If any question arises relating to the implementation of the policy, the same shall be referred to the State Government for its decision. The decision of the State Government shall be final and implemented by the ZPs and MRRDA.

24. Provision for amendments to policy:

The State Government shall have the powers to make amendments from time to time, based on the experience gained with the passage of time, for removal of the shortcomings and better implementation of the policy.